

KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİNDE HÂKİM ADAYLIĞI: MÜLÂZEMET

Judge Nomination In The Ottoman State In The Classical Period: Mulazemet

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYKANAT¹

Geliş Tarihi: 09.10.2017 Kabul Tarihi: 16.03.2018

ÖZET

Osmanlı Devletinin en önemli kamu görevlilerinden biri kadıdır. Günümüz hâkiminden daha geniş yetki ve görevlere sahip kadılar, Osmanlı Devletine özgü bir usulle seçilmişlerdir. Klasik dönemde kadılığa giriş için mülâzemet adı verilen sistemin uygulandığı görülmektedir.

Mülâzemet sistemi, adalet camiasının dikkatini, yeterince çekmiş değildir. Bu çalışma mülâzemet sistemine günümüz penceresinden bakmaktadır. Hâkim adaylarında aranan şartlar, adayların tespit edilmesi ve adaylık süreci ele alınmıştır.

Mülâzemetle ilgili tarih ve ilahiyat alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Mülâzemet defterleri incelenmiştir. İlmiye sınıfına ve kazaskerliğe ilişkin çalışmalar da konu bakımından önemlidir. Çalışmalardaki bilgiler, hâkim adaylığı konusu açısından değerlendirilmiştir.

Mülâzemet sistemi, ilmiye mensuplarını merkeze koymuştur. Hâkim olmak için en önemli şart, bir ilmiye mensubunun referansıdır. Bazı görevliler de mülâzemet girebilmiştir. Adaylarda asgari şartlar aranmış, sınav ihtiyaç olursa yapılmıştır. Sistemi düzenlemek için fermanlar hazırlandığı, ilim adamlarının eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Mülâzemet sisteminde, günümüze uyarlanabilecek usuller uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: hâkim adaylığı, staj, mülâzemet, Osmanlı, kadı.

ABSTRACT

One of the most important public officials of the Ottoman State is the kadi. The kadis have more authority and mission than the judges of today. They were determined by a method specific to the Ottoman State. In the classical period, it is seen that the system called the mulazemet is applied in order to be a kadi.

The system of mulazemet has not attracted enough attention to the justice community. This study looks at the mulazemet system from the present perspective. It is discussed the conditions to be a judge candidate, election of candidates and candidacy process.

Studies have been carried out in the fields of history and theology related to the mulazemet. Mulazemet books have been examined. Studies related to the ilmiye and kazasker are also important for the subject. The information in the studies was evaluated in terms of judge candidacy.

The mulazemet system has put the members of ilmiye at the center. The most important condition to be a judge is the reference of a member of ilmiye. Some of the officials also entered the mulazemet system. Minimum conditions for candidacy are requested. The exam is made if needed. It appears that the scholars have been directed criticism and sultans prepared ferman to organize the system. In the mulazemet system, the procedures that can be adapted to the present have been applied.

Keywords: judge nomination, probation, mulazemet, Ottoman, kadi.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, mehmetaykanat@hotmail.com

I. GİRİŞ

Pek çok alanda, kendisinden önceki Türk İslam devletlerinin birikimini değerlendirip, daha ileri sistemler kurmuş olan Osmanlı Devleti, yargı alanında da benzer bir yol izlemiştir. Kurulan sistemde, kadılar, devletin en önemli görevlilerinden biri olmuştur. Bu sebeple geçmişten günümüze önemli meslekler arasında görülen hâkimlik mesleği, Osmanlı Devletinde de talep edilen bir meslek olmuştur.

Osmanlı Devletinde kadının, içinde bulunduğu ilmiye sınıfı içerisinde müderrisler öğretim, müftüler fetva, kadılar ise yargılama alanında görevli olmuştur.² Medrese mezunları eğitimlerini tamamladıktan sonra bu mesleklerle ilgili tercihlerini yapmışlardır. Yargı alanını tercih edenler, kadı olarak atanmak için gerekli usulü takip etmişlerdir. Bu usul ise bir nevi staj olarak kabul edilen mülâzemet ile başlamaktadır. Mülâzemet günümüzdeki hâkim savcı adaylığı dönemi ile benzerdir.

Mülâzemet üzerinde tarih ve ilahiyat gibi alanlarda önemli çalışmalar yapılmıştır. Kazasker ruznameleri ve mülâzemet defterleri incelenmiştir. Bu çalışmalar mülâzemet kavramı, mülâzemet yolları, mülâzemet süreci gibi konularda bilgiler vermektedir. Mülâzemet başvuru, adaylarda aranan şartlar ve mülâzemet yolları, hâkim adaylarının seçimi, mülâzemet süreci ise eğitimleri hakkında fikirler vermektedir.

II. MÜLÂZEMET KAVRAMI

Mülâzemet kavramının iki temel anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bizim de konumuzu oluşturan birinci anlamına göre mülâzemet, “*maaşsız acemilik hizmeti, staj*” şeklinde tanımlanmıştır.³ Bunun dışında mülâzemet, Osmanlı kamu personelinin iki görev arasında bekledikleri süreye verilen isim olmuştur.⁴

Staj anlamına gelen mülâzemet kavramının askeriler olarak ifade edilen seyfiye, kalemiye ve ilmiye mensubu tüm kamu personeli için kullanıldığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. İlmiye sınıfından yetişen kadılar için mesleğe girişin ilk adımı mülâzemetle kaydolmak yoluyla olmuştur. Mülâzemetle kaydolmak demek, günümüz karşılığı olarak hâkim adaylığına başlamak

---

² Osmanlılar, bu görevler arasında yatay geçişlerin mümkün olduğu bir sistem uygulamışlardır. Ortaylı, 1994, s.12.

³ Erdoğan, 2010, s.418. Devellioğlu, mülâzemet kelimesinin dört farklı anlamını vermiştir. Diğer üç anlam için bkz. Devellioğlu, 1970, s.859. Mülâzemet kelime anlamı olarak “bir yere veya bir kimseye bağlanmak, bir işte devamlı olmak” anlamlarına gelir ki bu anlam terim anlamı ile de ilişkilidir. İpşirli, 2006, c.31, s.537.

⁴ İpşirli, 2006, c.31, s.537; Atçıl, 2017, s.225. Osmanlı Devletinde kadınlara da mülâzemet adı verilen bu sistem uygulanmıştır. Mülâzemet (iki görev arasında bekleme) sistemi 1855 yılında bir nizamname ile kolaylaştırılmış, 1913 yılında ise kaldırılmıştır. Cin ve Akgündüz, 1994, c.1, s.279.

demektir.⁵

Arşiv kayıtlarında mülâzemet kaydolana için, medrese mezunları için kullanılan suhte veya danışent ifadeleri veya doğrudan talebe ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.⁶ Medrese eğitimi tamamlayıp atanmak için mülâzemet defterine kaydolana mülâzım denilmiştir.⁷ Çoğulu mülâzım ve mülâzımın şeklinde kullanılmıştır.⁸

III. MÜLÂZEMET USULÜNÜN GELİŞİMİ

Mülâzemet usulünün ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı tespit edilmiş değildir. Mülâzemet sisteminin medrese mezunlarının sayısının, kadı ihtiyacından fazla olması sebebiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bir eleme sistemi olarak ve mezunların daha adil göreve başlatılması için mülâzemet sisteminin uygulanmaya başladığı olasıdır.⁹ Özellikle 15. yüzyıl sonlarından itibaren medrese mezunlarının sayısının, müderrislik ve kadılıklardaki kadro sayısından fazla olduğu görülmektedir.¹⁰

Şentop, Taşköprülüzade'nin ulema biyografilerini topladığı eserden yola çıkarak, mülâzemet kayıtlarının 15. yüzyılda daha az iken, 16. yüzyıl başlarından itibaren arttığını tespit etmiştir.¹¹ En eski tarihli mülâzemet defteri 1545-1552 yılları arasındaki kayıtlara yer vermiştir.¹² 16. yüzyılın başına ait bazı defterlerde mülâzemet için bekleyen mezunların ve vefat eden müderrislerin mülâzımlarının listelerinin kayıtlı olduğu görülmektedir.¹³ İlimiye Salnamesi'nde, ilk şeyhülislam Fenari Efendi'nin, Mısır'da bir ulemaya mülâzemet ettiğinden bahsedilmektedir.¹⁴ Buradaki kullanımın terim anlamında mı, yoksa derse

---

⁵ Mülâzemet, sadece kadılık değil, müderrislik görevine başlamak için de takip edilmesi gereken usuldür. Çalışmada kadılık görevine giriş usulü olması yönü incelenmiştir.

⁶ Baltacı ve Kazıcı da Osmanlı medrese öğrencileri için bu ifadelerin kullanıldığını aktarmıştır. Baltacı, 1976, s.31-32.

⁷ Erdoğan, 2010, s.283. Mülâzım kelimesi "teğmen" anlamına da gelmektedir. Mülâzım-ı evvel üsteğmendir. Devellioğlu, 1970, s.859.

⁸ Devellioğlu, 1970, s.859.

⁹ İpşirli, 1982, s.222. Osmanlı Devletinde yaşanan, mezun sayısının fazla olması sorunu, ülkemizde konuşulmaya başlanmış, yakın gelecekte daha çok kendini hissettirecek bir sorundur. Benzer sorunların Avrupa ülkelerinde de olduğu, mezunların iş bulma güçlüğü çektığı belirtilmektedir. Bozkurt ve Türe, 2011, s.85.

¹⁰ Şentop, 2005, s.63.

¹¹ Şentop, 2005, s.64.

¹² Evsen, 2009, s.39-40.

¹³ BOA, TS.MA.d, 5605, 29.12.911 (23.05.1506); BOA, TS.MA.d, 9802, 07.02.918 (24.04.1512).

¹⁴ İlimiye Salnamesi, s.283. İlimiye Salnamesi'nin Osmanlı şeyhülislamı hakkındaki söz konusu bölümü Ahmed Refik tarafından hazırlanmıştır. Şeyhülislamın eğitim ve meslek hayatları hakkında da bilgiler verilmektedir. Bazı şeyhülislamın mülâzemet ettiklerinden bahsedilmektedir.

devam etme anlamında mı kullanıldığı açık değildir.¹⁵

Mülâzemetle ilişkin Ebussuud Efendi döneminde ciddi bir düzenleme yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Anadolu Kazaskeri olan Çivizade Muhyiddin Efendi, mülâzım olarak kaydetmediği kişiler tarafından, haksızlık yapıldığı gerekçesiyle, I. Süleyman'a şikayet edilmiştir. Padişah da 1537 yılında, dönemin Rumeli Kazaskeri olan Ebussuud Efendi'den mülâzemet sistemini düzenlemesini istemiştir. Ebussuud Efendi de mülâzemet için müstakil bir defter tutulmasını, unvanlarına göre ilmiye mensuplarının verecekleri mülâzım sayısını ve yedi yılda bir mülâzım verilmesi usulünü kurala bağlamıştır.¹⁶ Ebussuud Efendi'nin bu ilk düzenlemesinden sonra ara ara yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 18. yüzyılda mülâzemetle ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. II. Mahmud sistemi yeniden düzenlemeye çalışmıştır.¹⁷

Mülâzemetle ilişkin düzenleme çabalarının sebebi, Mülâzemet sistemindeki bozulmalar olmuştur. Çok sayıda kaynakta bu bozulmalara ilişkin bilgiler yer almıştır. Mülâzemet sistemine ilişkin önemli eleştiriler yapmıştır.¹⁸

Mülâzemetle ilişkin Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerinde ayrı ayrı kayıtlar tutulmuştur. İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde Rumeli Kazaskerliğine ait 257, Anadolu Kazaskerliğine ait 120 defter bulunmaktadır. Toplam sayısı 377 olan Ruznamçe defterlerinden 55 tanesi mülâzemet kayıtlarına ilişkindir.¹⁹ Bu defterlerdeki kayıtlar 1545 (h.952) yılında başlamakta ve 1894 (h.1312) yılında sona ermektedir.²⁰ Nuruosmaniye Kütüphanesinde de 52 adet ruznamçe tespit edilmiştir.²¹

Arşivde mülâzemetle ilişkin 19. yüzyıla ait belgeler bulunmaktadır. Bu sebeple Mülâzemet sisteminin 19. yüzyılda da uygulandığı anlaşılmaktadır. Rumeli kazaskerliğine ait incelenen son iki mülâzemet defteri 1802 ve 1809 tarihlerine aittir.²² Mülâzemet usulü Tanzimat döneminde memuriyet sisteminin değişmesiyle ortadan kalkmıştır.²³

---

¹⁵ Mülâzemetin bir anlamı da astın üstüne düzenli ziyaretleridir. Pakalın, 1983, c.2, s.611.

¹⁶ Atai, 1989, s.184; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s.203; İpşirli, 2006, c.31, s.537; Erdoğan, 2010, s.418.

¹⁷ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

¹⁸ Koçi Bey, 2008, s.45-50; Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.47-51.

¹⁹ Baltacı, 1976, s.58-59. Evsen, 55 Mülâzemet defterinden 35 tanesinin 18.yüzyıla ait olduğunu ifade etmektedir. Evsen, 2009, s.43.

²⁰ İnalçık, 2015, s.134; Baltacı, 1976, s.60-61; Evsen, 2009, s.39-40.

²¹ Bu defterlerden ilki 1581 (989) yılına, sonuncusu 1819 (1234) yılına aittir. Erünsal, 1980, s.19-31.

²² Yetim, 2009, s.v. Evsen, son defterin tarihini 1808-1810 aralığı olarak vermiştir. Aradaki fark, hicri takvimin miladi takvime dönüştürülmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Evsen, 2009, s.40. Son kayıtlar Rebiülahir ayına ait olduğundan 1809 yılı doğru tespittir.

²³ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

Sonuç olarak mülâzemet sisteminin 15. yüzyılda başladığı, 16.yüzyılda sistematik hale geldiği ve 19. yüzyılda Tanzimat döneminde yerini başka kurumlara bıraktığı anlaşılmaktadır.

IV. MÜLÂZEMET USULÜNE BAŞVURU

Medreseden mezun olanların kadı olabilmeleri için mülâzemet süresini geçirmeleri gerekiyordu. Mülâzemet için ise kazaskerler tarafından tutulan defterlere kayıt yaptırmak gerekliydi.²⁴ Bunun için de mezunların mülâzemet yollarından biri ile deftere kayıt hakkı kazanması gerekiyordu. Mülâzemet işleri Rumeli kazaskerinin sorumluluğundaydı. Deftere kayıtlar da yine Rumeli kazaskeri tarafından tutuluyordu.²⁵

Aday, Anadolu ve Rumeli bölgelerinin hangisinde görev yapmak istiyorsa, o bölge için tutulan deftere kaydoluyordu. Bu tercih adayın kendisine aitti. Mülâzemet defterine kaydolan mezun, mülâzemete başlamak için sıraya girmiş oluyordu. Sıranın kendisine gelmesi ile mülâzemete başlıyordu. Kadrolar uygun olduğunda sıra beklemeden de alım yapılabilirdi.

Mülâzemet usulüne yapılan başvurular, kazasker ruznamçelerine kaydedilirken, zamanla mülâzemete özel defterler tutulmaya başlanmıştır. Kayıtlarda mülâzımların isimleri, hangi yolla mülâzemete kaydedildikleri bilgileri yer almıştır. Dönemin şartları gereği mülâzımların eşkallerinin de defterlere işlenmesi istenmiştir. Çünkü ölen mülâzımların yerine isim benzerliği sebebiyle başka kişilerin geçtikleri tespit edilmiştir.²⁶ III. Mehmet'in 1598 yılında, kazaskerlere gönderdiği fermanında, bundan sonra mülâzım olanların eşkâli yazılsın ve korunsun denmiştir. Hatta mevcut mülâzımların da eşkâllerini yazdırması istenmiştir. Ölen adayların yerine başkasının geçmesini önlemek bu düzenlemeye sebep gösterilmiştir.²⁷ Mevali tarafından mülâzemet tezkeresi verilen danışmendler, tezkerelerde isim yazmaması sebebiyle yerlerine, bilerek veya bilmeyerek başka isimler yazıldığı için mülâzemet haklarına ilişkin dilekçe vermişlerdir. Danışmendlerin birçoğunun haklarını kaybettiği, mevalilerin mülâzım verirlerse isimlerini tezkereye yazmaları konusunda uyarılmaları,

---

²⁴ Uzunçarşılı, 1988, s.45. Kurumlara ait günlük bilgilerin yer verildiği defterlere, 16. Yüzyılın ilk yarısında ruzname, ikinci yarısından itibaren ruznamçe, Tanzimat sonrasında ise yevmiye defteri denilmiştir. İlmiye sınıfına ait defterler, kaynaklarda, matlab defteri, mülâzemet defteri, danışmend defteri, akdiyye defteri gibi farklı isimlerle de yer almıştır. Baltacı, 1976, s.59; Yetim, 2009, s.1.

²⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s.202; Uzunçarşılı, 1988, s.48; Mülâzemet kayıtlarını ihtiva eden ruznamçelerin tümünde Rumeli kazaskerlerinin mühürleri vardır. Bu durum da Rumeli kazaskerinin Mülâzemetle ilgili görev ve sorumluluğuna işaret eder. Alan, 2015, s.68. Günümüzde hâkim ve savcıların meslek öncesi eğitimleriyle görevli kurum Türkiye Adalet Akademisidir. Türkiye Adalet Akademisi Kanunu, m.5/1/a, m.5/5.

²⁶ Özbek, 2006, s.21-22; Evsen, 2009, s.37.

²⁷ Ferman metni için bkz. Uzunçarşılı, 1988, s.244-246.

sonradan tayin edilen mülâzımları da kabul etmemeleri Rumeli kazaskerine bildirilmiştir.²⁸

V. MÜLÂZEMETE KAYDOLACAKLARDA ARANAN ŞARTLAR

Genel Olarak

Mülâzemet kaydolmak hâkim adaylığı demek olduğundan, mülâzemet şartları hâkim adaylığına giriş şartlarıdır. Tespit ettiğimiz mülâzemet giriş şartları medreseden mezun olmak ve bir ilmiye mensubunun referansıdır. Sınav uygulamasının ise düzenli olarak yapılmadığı ve bütün adaylara uygulanmadığı anlaşılmaktadır.²⁹

İlmiye sınıfından olmayanların veya ilmiye sınıfından olup da liyakat sahibi olmayanların, farklı yollarla mülâzemet kaydedildikleri kaynaklarda yer almıştır. Mülâzemet sisteminin bozulması başlığı altında, şartlara uyulmamasına yer verilmiştir. Koçi Bey, ilmiye görevlerinin en bilgiliye verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yaş ve soy gibi sebeplerle görev verilmesini eleştirmiştir.³⁰ Medrese mezunu olma, bir ilmiye mensubunun referansı ve sınavda başarılı olma şartlarının hepsi liyakat şartını da içermektedir.

Mülâzemet ilişkin bir fermanda, mülâzemet kaydında mülâzımın yaşı, hocasının kim olduğu ve hangi alanlarda eğitim aldığı bilgilerine yer verilmesi istenmiştir.³¹ Bu şartlar haksız olarak mülâzemet kaydolmanın önlenmesine yöneliktir.

Mülâzemet alınacak olanlarda herhangi bir yaş şartı arandığına dair bilgi yoktur.³² Osmanlı medrese eğitiminin uzun süreli bir eğitim olduğu düşünüldüğünde, erken yaşlarda mülâzemet çok mümkün değildir. Şeyhülislam Bostanzade Mehmet Efendi'nin yirmi bir yaşında, Hoca Sadeddin Efendi'nin yirmi yaşında, Sun'ullah Efendi'nin on yedi yaşında, Karahisarlı İbrahim Efendi on altı, on yedi yaşlarında,³³ Çivizade Mehmet Efendi yirmi iki yaşında, Ahizade Mehmet Hüseyin Efendi on altı yaşında³⁴ mülâzemet nail olmuşlardır. Bu yaşta mülâzemetin başarı olmasından bu bilgi verilmiş intibai vardır.

---

²⁸ BOA, DVNSMHH.d., 26/473, 05.05.982 (23.08.1574)

²⁹ Günümüzde adaylığa atanmak yazılı sınav ve mülakat sonucunda olmakta, sınav ilanında başvuruda bulunacaklarda aranan şartlar da yer almaktadır. Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği, m.4/5.

³⁰ Koçi Bey, 2008, s.45-50. İspanya'da hâkimliğe girişte liyakat, kapasite ve eşitlik temel ilkeleri vardır. Şahinkaya, 2010, s.169.

³¹ Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.47-48.

³² Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği; lisans ve lisansüstü mezunları için otuz yaşını, doktora öğrenimini tamamlamış olanlar için otuz beş yaşını bitirmemiş olmak şartını aramaktadır. (m.5/b).

³³ İlmiye Salnamesi, s.341, 345, 349, 443.

³⁴ Altunsu, 1972, s.40, 51.

1. Medrese mezunu olmak

Mülâzemet kaydolabilmek için temel şart medrese mezunu olmaktır.³⁵ İnalçık, kadıların atanmasındaki en önemli kriterlerin düzenli medrese eğitimi ve mevalinin yanında öğrenime devam etmek olduğunu belirtmiştir.³⁶ Hatta Osmanlı medrese sistemindeki üst derece medreselerden mülâzım alınması gerekli görülmüştür.³⁷ Mülâzemet veren ilmiye mensupları da genellikle bu medreselerin hocaları olmuştur. III. Mehmet, 1598 yılındaki fermanında, önceden gelen bir uygulama yoksa kenar medreselerden mülâzım alınmamasını kazaskerlerden istemiştir.³⁸

Medrese öğrencilerinin mülâzım olmak için eğitimlerini kısaltmalarına ilişkin bir fermanla, medresedeki eğitim süreleri tek tek sayılmıştır.³⁹ Medrese öğrencilerine ilişkin kurallar içinde, belirli sayıda dersi tamamlamadan mülâzemet gelebilecekleri ifade edilmiştir.⁴⁰ Medrese öğrencileri, aldıkları derse ilişkin okudukları eserlerin yazıldığı bir icazetnameyi hocalarından almışlar ve daha yüksek bir müderrisin dersine devam etmişlerdir. Bu şekilde medrese derslerini tamamlayarak, mülâzemet için gerekli asgari eğitimi tamamlamışlardır.⁴¹ Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait fermanla, mülâzımların görmesi gereken derslerin, okuması gereken kitapların ve sayılarının ellerindeki temessüke kaydedilmesi emredilmiştir. Bu kurallara uymayan talebe ve müderrislerin cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁴²

---

³⁵ III. Mehmet, 1598 yılındaki fermanında, ilmiye dışından kişilerin Mülâzemet kaydedilmemesini emretmiştir. Farklı meslek yapıp da ilmiye mensubu olanların, mülâzemet yolları ile sınav sonrası mülâzemet girebileceklerini belirtmiştir. Uzunçarşılı, 1988, s.246. Medrese mezunu olmayanların Mülâzemet kayıtlı olmaları demek ilimle meşgul olmayan kimselerin ilmiye sınıfa dahil olması demektir. Bu durum sistemin bozulduğuna işaret eder. Mülâzemet sistemine ilişkin düzeltme çabaları bu bozulmaların sonucunda olmuştur.

³⁶ İnalçık, 2015, s.143.

³⁷ İlmiye Salnamesi, s.588; Kazıcı, 2003, s.201.

³⁸ Aynı fermanla yeniçeri, sipahi, topçu, kalafatçı ve gayrıdan mülâzemet verilmemesi istenmiştir. Uzunçarşılı, 1988, s.244.

³⁹ 27 Numaralı Mühimme Defteri, s.239'dan aktaran Uzunçarşılı, 1988, s.13.

⁴⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s.204.

⁴¹ Uzunçarşılı, 1988, s.75. Günümüzde adli yargı hâkim ve savcı adayları ile idari yargı hâkim adayları için hukuk fakültesi mezunu olmak yeterlidir. İdari yargı adaylığı için hukuk fakültesi mezunları dışında, hukuk veya hukuk bilgisine programlarında yeterince yer veren alanlardan mezun olmak da kabul edilmektedir. Bu bölümlere denkliği kabul edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarının mezunları da başvuru yapabilmektedir. Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği, m.5/b. İspanya'da da Sınava girmek için hukuk fakültesi mezunu olmak gereklidir. Şahinkaya, 2010, s.169.

⁴² Akgündüz, 1992, s.662; Yetim, 2009, s.26. Hezarfen Hüseyin Efendi, 17.yüzyılda da derslerini tamamlamayan talebelerin Mülâzemet kaydedilmemesine ilişkin bir kural ifade etmiştir. Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s.204.

Muidlerin de mülâzemet kaydolmak için icazetnameye sahip olmaları gerekmiştir. İcazetnamede okunan dersler ve hocaları yazılmıştır. Son olarak icazetnameyi yazan hocanın adı yazılmış ve onun da hocalarının silsilesine yer verilmiştir.⁴³

Anlaşıldığı üzere medrese mezunu olma şartı, salt bir okul bitirmekten daha fazlasıdır. Hem medresenin, hem medresede okutulan derslerin, hem de ders veren hocaların⁴⁴ nitelikli olması aranmıştır. Bu şekilde medrese mezunu olma şartı liyakat şartını da içinde barındırmıştır.

2. Bir ilmiye mensubunun referansı⁴⁵

Mülâzemet sistemine kaydolmak için, medrese mezunu olmak temel şart olmakla birlikte yeterli değildir. Adayların, mülâzım verme yetkisi olan bir ilmiye mensubunun yanında eğitim görmesi gerekmiştir. Bu eğitim sonucunda da ilmiye mensubunun adayı mülâzım olarak vermesi ile aday ilgili deftere kaydedilmiştir.⁴⁶ Osmanlı Devleti, mülâzemet sistemine giriş şartı olarak, bir ilmiye mensubunun icazetini, tavsiyesini aramıştır.⁴⁷ Hatta mülâzemet sistemi bu yaklaşım üzerine kurulmuştur. Günümüzde adaylığa atanmak nasıl sınav ve mülakat sonucunda gerçekleşiyor ise mülâzemet sisteminde bir ilmiye mensubunun referansı ile gerçekleşmiştir.

İlmiye mensuplarının öğrencilerini, mülâzemet yollarını kullanarak mülâzemet vermişlerdir. Mülâzemet yollarından müstakil arz dışındaki tüm yollarda, bir ilmiye mensubunun etkin olduğu görülmektedir.⁴⁸ Nevbet

---

⁴³ Baltacı, 1976, s.34.

⁴⁴ Anadolu ve Rumeli kazaskerlerine yazılan bir yazı ile alim olmadığı halde bir şekilde mevleviyet elde ederek, mülâzemet verdiği anlaşılan Şeyh Takiyüddin'den bu yetkinin alınması istenmiştir. BOA, DVNSMHM.d.,60/65, 29.12.993 (05.12.1585).

⁴⁵ Fransızca kökenli bir sözcük olan referans için TDK, tavsiye, tavsiye mektubu anlamlarını vermiştir. Erdoğan, kavramın karşılığı olarak "tezkiye belgesi" tamlamasını kullanmıştır. Yılmaz ise bonservis ile benzer şekilde bir kimseye verilen ve onun çalışmalarını gösteren belge demiştir. Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59c68a247392e5.67567489, Erdoğan, 2010, s.476; Yılmaz, 1996, s.685.

⁴⁶ Beyazıt, 2009, s.426. İspanya uygulamasında hâkimlerin, hukuk mezunlarından bir veya birkaçını yanlarına alarak mesai saatleri dışında onları yetiştirdikleri ifade edilmiştir. Yetiştirdikleri kişinin hâkim olmasının önemli bir prestij kaynağı olduğu belirtilmiştir. Şahinkaya, 2010, s.169. Bu sistem Osmanlı Devletindeki müderris ile talebe arasındaki ilişkiye benzerdir. Osmanlı Devletinde de müderrislerin yetiştirdiği muidlerin ve talebelerin sayısı çok değildir.

⁴⁷ İnalçık, 2015, s.141. Günümüzde ise yedi üyeden oluşturulan mülakat kurulu içinde üniversitelerden öğretim üyesi bulunmamaktadır. Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği, m.27.

⁴⁸ Müstakil arz usulünde ise padişah ve sadrazam gibi ilmiye dışından yüksek devlet görevlileri de etkili olabilmektedir.

usulünde şeyhülislam, kazasker, müftü, kadı gibi ilmiye mensupları dönem dönem kontenjan sahibi olmuştur. Teşrif sebebiyle mülâzemette de ilmiye mensupları kontenjanlarına göre mülâzım vermiştir. Tezkirecinin kaydında kazasker, fetva emininin kaydında şeyhülislam etkilidir. Müderrisin vefatında veya muidini mülâzemet vermesinde ise müderris etkilidir. Görüldüğü gibi bir ilmiye mensubunun referansı da şartlar arasındadır.

İlmiye sınıfında medreseden daha çok müderris ön planda olmuştur. Şeyhülislam biyografilerinde, hangi müderrisin dersini aldığı özellikle belirtilmiştir.⁴⁹ Çünkü müderrisler, verdikleri mülâzımlar ile kadıların niteliğini belirlemişlerdir. Şehzade Selim'in hocası Ataullah Efendi'den mülâzım istenirken "zaten ve zamanen yanında istihkak zahir olanlardan" belirlemesi istenmiştir.⁵⁰ Yani hak eden, liyakatlı öğrencilerini mülâzemeteye vermesi talep edilmiştir.⁵¹

3. Sınavda başarılı olmak

Osmanlı Devletinde mülâzemeteye girişte ve mülâzemetten sonra bir göreve atanırken sınav uygulamaları yapıldığı görülmektedir.⁵² Sınavların düzenli yapılıp yapılmadığı, içeriği, yöntemi konusunda bilgiler sınırlıdır. Mülâzemeteye girmek için sınav yapılması düzenli ve yerleşik bir uygulama olmasa da sınav yapılan dönemler olduğu anlaşılmaktadır. Sınav yapılarak mülâzemeteye kayıt yapılması, mülâzemeteye haksız kayıtları engellemek için alınan bir önlemdir.⁵³

Mülâzemeteye sınavla alım yapıldığına dair ilk kayıt 1581 yılına aittir. 1636 yılında Rumeli kazaskerine gönderilen bir ferman ile İstanbul kadısının mülâzemeteye talip olan herkese ders verip, ardından sınav yapacağı ve başarılı olmayanları mülâzemeteye almayacağı belirtilmiştir. 1658 yılında IV. Mehmet zamanında ise aynı görevin Edirne eski kadısı tarafından yapılacağı ferman olunmuştur.⁵⁴ 1653 tarihli bir hatt-ı hümayunla şeyhülislam, kadıaskerleri mülâzemetlerin imtihanla verilmesi konusunda uyarmıştır.⁵⁵

Sınavla mülâzemeteye kaydedilenlerin sayısının 18. yüzyıl sonlarında arttığı görülmektedir. 1703 ve 1749 yıllarında iki olan sınavla kayıt sayısı, 1777 yılında

---

⁴⁹ İlmiyye Salnamesi; Altunsu, 1972.

⁵⁰ 3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s.326.

⁵¹ Müderrisin muidliği veya mülâzımlığı hak etmeyenlere vermesi, bunun karşılığında haksız kazanç sağlaması azil sebebi olmuştur. 1574 yılında bir Sahn-ı Seman müderrisi, iade satmak iddiası ile azledilmiştir. Baltacı, 1976, s.31.

⁵² Alan, 2015, s.76.

⁵³ Ülkemizde adaylığa atanmak için hem yazılı sınav hem mülakat uygulaması vardır. İspanya'da da adayları belirlemek için merkezi bir sınav ve mülakat yapılmaktadır. Şahinkaya, 2010, s.169.

⁵⁴ Alan, 2015, s.78.

⁵⁵ Naima, 2007, c.3, s.1503.

elli beş olmuştur. Özellikle müderrisin vefatı sebebiyle yapılan kayıtlarda da sınav uygulaması dikkat çekicidir. 16. ve 17. yüzyıl kayıtlarında vefat sebebiyle geride kalan talebelere sınav yapıldığı görülmektedir.⁵⁶ 18. yy'da medrese mezunlarının mülâzemet sınavlarına girdikleri ve başarılı olanların mülâzemet aldığı kayıtlarda yer almıştır. 12 Mart 1786 tarihinde yapılan bir mülâzemet sınavında devrin önde gelen uleması sınav heyeti olarak görev yapmıştır. 373 öğrencinin katıldığı sınavda 34 öğrenci yüksek, 16 öğrenci orta derece ile mülâzemete hak kazanmıştır. Kazananlara tezkereleri şeyhülislam tarafından verilmiştir.⁵⁷ 1798 yılına ait kayıtlarda müstakil arz usulü ile mülâzemete kaydedilenlerin sınavla mülâzemet kaydedildiği anlaşılmaktadır. Teşrif yoluyla verilen mülâzımların da yine sınavla kaydedildiği görülmektedir.⁵⁸ III. Selim (1789-1807) döneminde sadrazam olan İzzet Mehmed Paşa'nın teşrif sebebiyle mülâzemet hakkı doğmuştur. Sadrazam, ehliyetsizlerin mülâzım olmaması için birkaç ilmiye mensubunu görevlendirmiş ve talipliler arasında sınav yaptırmıştır.⁵⁹

Muidlerin mülâzemete kaydolmaları için gerekli olan icazetname de sınavla verilmiştir. Muidlerin icazetname alabilmeleri için son olarak yapılan sınavda başarılı olmaları gerekmiştir.⁶⁰ İnalçık, adayların ilmi yeterliliklerinin, gerekli görülürse, sınavla tespit edildiğini ifade etmiştir.⁶¹

Görüldüğü üzere sınav yoluyla mülâzemete kayıt yapılması, farklı tarihlerde ve farklı mülâzemet yollarında uygulanmıştır. Sınav uygulaması düzenli olmayıp, ihtiyaç halinde başvurulmuştur. Sınavların ayrıntılarına ilişkin bilgiler olmasa da medrese müfredatına yönelik sınav yapıldığı tahmin edilebilir.⁶²

VI. ADAYLARIN TESPİT EDİLMESİ: MÜLÂZEMET YOLLARI

Genel Olarak

Adayların mülâzemet defterlerine kaydolabilmesi için mülâzemet yollarından biri ile buna hak kazanmaları gerekiyordu. Mülâzemete ilişkin defterlerde adayların isimlerinin yanında, hangi mülâzemet yolu ile kaydedildikleri bilgisi de yer almıştır.

---

⁵⁶ Alan, 2015, s.76-77.

⁵⁷ İpşirli, 2006, c.31, s.537.

⁵⁸ Uzunçarşılı, 1988, s.48.

⁵⁹ Vakanüvis Halil Bey Tarihi, s.9'dan aktaran Uzunçarşılı, 1988, s.48.

⁶⁰ Atai, 1989, s.83.

⁶¹ İnalçık, 2015, s.137.

⁶² Ülkemizde adli yargı ve idari yargı yazılı sınavlarının konuları yönetmelikte düzenlenmiştir. Hukuk derslerinin ağırlıklı olduğu sınavlarda, adaylara genel yetenek ve genel kültür soruları da sorulmaktadır. Mülakat sınavına ilişkin değerlendirme de yine yönetmelikte yer almaktadır. Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği, m.12, 13, 28.

Mülâzemet usulünde yüksek dereceli ilmiye mensupları belirli aralıklarla veya olaylar sebebiyle mülâzım vermiştir. Bu mensuplar arasında şeyhülislam, kazasker, müderris, mevali, kadı, nakibüleşraf gibi görevliler olduğu görülmektedir.⁶³ Bunlardan görevde olanlar olduğu gibi görevden ayrılmış olanlar da vardır.⁶⁴

Mülâzemet sisteminin işleyişine ilişkin kurallar oluşturulmuş ve bu kurallara uygun hareket edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak zaman zaman bu kuralların dışına çıkıldığı ve işleyişin bozulduğu anlaşılmaktadır. Ulema çocuklarının imtiyazlı statü ile mülâzemet kabul edilmesi eleştirilmiştir. Meslek harici sarayda hocalık yapanlara ve askeri zümre mensuplarına mülâzemet verilmesi de bir diğer eleştiri konusudur.⁶⁵ Koçi Bey, 17.yy'da mülâzımlıkların satılmaya başladığını, voyvoda, subaşı ve kâtip gibi kimselerin para karşılığı mülâzım olduklarını ve bir süre sonra da müderris ve kadı olduklarını yazmıştır. Kazaskerler de ehil olmayanları listelere yazarak ruznameyi doldürmüşlardır.⁶⁶

Usule aykırı olarak mülâzemet kaydedilmesi fermanlarla düzeltilmeye çalışılmıştır. Bir fermanla müderrislik ve kadılıkta yükselenlerin ve yerleşmiş mülâzemet usulünün uygulanması emredilmiştir.⁶⁷ Fermanla yerleşmiş mülâzemet kontenjanlarına yani nevbet usulüne ve teşrif usulüne göre mülâzım kaydedilmesi üzerinde durulmuştur. Rumeli kazaskerine gönderilen bir yazıda, bekleme süresi gösterilmeden veya belirlenen yollar dışında, kimsenin mülâzemet nöbetine alınmaması ve mülâzemet defterinde ilim ehlinden önceki sıralara kaydolmaması istenmiştir. Ayrıca mülâzemet veren mevali, kadı ve müderrislerin önceden verdikleri mülâzım miktarına uyulması, eksik ve fazla mülâzım vermemeleri, hak edenlere mülâzemet vermeleri konuları üzerinde durulmuştur.⁶⁸ Kanuna aykırı olarak mülâzemet talebinde ısrar eden bir öğrencinin, Kıbrıs'a sürgün edildiğine ilişkin Kıbrıs beyine hüküm yazıldığı görülmektedir.⁶⁹

Mülâzemet yollarından nevbet usulünün, tezkire görevinden kaydedilmenin ve fetva emanetinden kaydedilmenin belirli sürelerle bağlı olarak yapıldığı görülmektedir. Teşrif, ölüm, muidlik ve müstakil arz sebebiyle kayıtlarda ise belirli bir süre ile bağlı kalınmadan mülâzemet kayıtları yapıldığı anlaşılmaktadır.

---

⁶³ İpşirli, 1982, s.225-226; Yetim, 2009, s.4; 1547, 1556 ve III. Mehmet'in tahta çıktığı 1595 yıllarında ilmiye mensuplarının farklı sayılarda mülâzım verdikleri görülmektedir. İpşirli, 2006, c.31, s.537-538. İلميye mensuplarının verdikleri mülâzım sayısının artması kadro muhtemeldir ki kadro sayısının artmasından kaynaklanmaktadır.

⁶⁴ Atai, 1989, s.457; İpşirli, 2006, c.31, s.537.

⁶⁵ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁶⁶ Koçi Bey, 2008, s.48.

⁶⁷ Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.47-48.

⁶⁸ BOA, DVNSMHH.d., 73/740, 14.12.998 (14.10.1590).

⁶⁹ BOA, DVNSMHH.d., 28/112, 25.07.984.

1. Belirli Sürelerle Mülâzemet Yolları

i. Nevbet (Nöbet) Usulü

Önemli ilmiye mensuplarının, belirli aralıklarla mülâzemet vermelerine nevbet denilmiştir. Ebussuud Efendi 1537 yılında Sultan I. Süleyman'ın talebi üzerine, mülâzemet usulünü düzenlediğinde, ilmiye mensuplarının verecekleri mülâzım sayısını ve bunun yedi yılda bir yapılmasını sistemleştirmiştir.⁷⁰ Getirilen sistemde emekli⁷¹ ve görevde olan ilmiye mensuplarına derecelerine göre mülâzım kontenjanları verilmiştir. İlmiye mensupları kontenjanları kadar öğrencilerini mülâzım olarak kaydettirebilmiştir.⁷² Bu sistemin nevbet usulü olduğu görülmektedir. Yani mülâzemet sistemine ilişkin bilinen ilk düzenleme nevbet usulüdür.

Mülâzemet verme hakkına sahip şeyhülislam, kazasker, müderris, müftü, mevali, kadı gibi ilmiye mensupları, nevbetten mülâzemet kaydetme hakkına da sahip olmuşlardır. 1560 tarihli nevbet fermanı ile kazaskerlerin, biladı selase ve mevleviyet kadılarının mülâzım vermeleri ilk defa kanun olmuştur.⁷³ Kadıların mülâzım verme sebebi, müderrislik de yapabilmelerinden gelmektedir. Kadılar görevleri ile aynı anda veya Osmanlı ilmiye sisteminin verdiği olanakla kadılığa geçmeden önce müderrislik yapabilmişlerdir.

İpşirli, Ebussud Efendi tarafından belirlenen yedi yıllık süreye genellikle uyulduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ 1560 ve 1566 yıllarındaki nevbet fermanlarını delil gösteren Uzunçarşılı ise bu süreye sonradan riayet edilmediğini iddia etmiştir.⁷⁵ Padişahların tahta oturmalarından, ilk seferlerine çıkmalarından, zafer kazanmalarından ve şehzade doğumlarından⁷⁶ sonra da ilmiye mensuplarının mülâzım verdiği olmuştur.⁷⁷ Şeyhülislam Mehmet Sahib Efendi de II. Mustafa'nın tahta çıkışında mülâzemet kaydolmuştur.⁷⁸ Defterlerde 1766 ve 1776 yıllarında şehzade doğumu sebebiyle mülâzım verilmesine ilişkin kayıtlar vardır.⁷⁹ Nevbet süresinin bu tür olaylar sebebiyle kısaldığı anlaşılmaktadır.

---

⁷⁰ Atai, 1989, s.184; Uzunçarşılı, 1988, s.45.

⁷¹ Emekli ilmiye mensuplarından bazıları da Mülâzemet vermişlerdir. Örnekler için bkz. Atai, 1989, s.278, 457.

⁷² Uzunçarşılı, 1988, s.45; İpşirli, 2006, c.31, s.537.

⁷³ Kazaskerlerin mülâzım vermeye başlamaları, Ebussuud Efendi'nin tefsir eserini padişaha arz etmesinden sonra kanun haline gelmiştir. Uzunçarşılı, 1988, s.46.

⁷⁴ İpşirli, 1982, s.224; İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁷⁵ Atai, 1989, s.243; Uzunçarşılı, 1988, s.46.

⁷⁶ Şehzade doğumları sebebiyle mülâzemet kaydı örnekleri için bkz. Evsen, 2009, s.70-74.

⁷⁷ Atai, 1989, s.248-249; Uzunçarşılı, 1988, s.45.

⁷⁸ İlmiyye Salnamesi, s.420.

⁷⁹ RKR, 134, 14b.

ii. Tezkire Görevi

Görevde bulunan kazasker, altı ayda bir, tezkirecisini mülâzemet kaydetmiştir.⁸⁰ 1715 tarihinde yayınlanan ferman ile bu sayı yılda bir şekilde azaltılmıştır.⁸¹ Kayıtlarda bu usule ilişkin örnekler yer almaktadır.⁸² Bu usulü eleştirenler de olmuştur. Tezkirecilerin ilmiye mensubu olmadıkları halde bu yolla mülâzemet girdikleri iddia edilmiştir.⁸³ Son iki mülâzemet defterini inceleyen Yetim'in verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, tezkire görevinden mülâzemet verme usulü, mülâzemet sisteminin sonlarına kadar devam etmiştir.⁸⁴

Farklı dönemlerde ilmiye teşkilatında birinci veya ikinci isim olarak görev yapmış olan kazasker, Osmanlı Devletinde önemli görevlilerden biri olmuştur. Mülâzemet sisteminin de uygulayıcısı konumunda olan kazaskerin, yanındaki önemli bir yardımcısını mülâzemeteye vermesi olağandır.

iii. Fetva Emaneti

Şeyhülislam, altı ayda bir, fetva emini mülâzemeteye kayıt yaptırma hakkına sahip olmuştur.⁸⁵ Uygulamada fetva eminiğinden mülâzemeteye geçiş örnekleri vardır. Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin 1599 yılında fetva eminiğinde bulunan danışmendi altı aylık görevinden sonra mülâzemeteye kabul edilmiştir.⁸⁶ Yine 16. yüzyıl sonlarında Bostanzade'nin fetva emininin mülâzım olduğu görülmektedir.⁸⁷ 16. yüzyılda, şeyhülislamın mülâzemet verme yolu olan fetva emaneti, 18. yüzyıldan itibaren, şeyhülislamın müstakil arz yolunu kullanmaya başlamaları ile mülâzemet yolu olmaktan çıkmıştır.⁸⁸ 1802 ve 1809 yıllarına ait iki defterde ise fetva emanetinden mülâzemet verilmesine rastlanmamıştır. Bu durum, fetva emininin mülâzım olmasının, daha önceki bir tarihte kalktığına karinedir.⁸⁹

Fetva emini, şeyhülislamlıkta fetvaları bulan, yazan ve halka ileten kalemin başındaki görevlidir. Fetva eminlerinin ilmiye mensubu, şeri meselelerde yetkin kişilerden seçildiği bilinmektedir. Bu sebeple mülâzemeteye kaydedilmeleri sıkıntılı değildir.⁹⁰

---

⁸⁰ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁸¹ Yancı, 2017, s.49.

⁸² RKR, 172, 16a; 20a; Yetim, 2009, s.41-42.

⁸³ Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.50.

⁸⁴ Yetim, 2009, s.41-42.

⁸⁵ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁸⁶ RKR, 7, 5; İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁸⁷ Atai, 1989, s.56.

⁸⁸ Beyazıt, 2009, s.440.

⁸⁹ Yetim, 2009, s.42.

⁹⁰ Uzunçarşılı, 1988, s.197.

2. Zamanı Belirsiz Mülâzemet Yolları

i. Teşrif

Önemli ilmiye mensuplarının terfileri ve görev değişiklikleri⁹¹, sefere katılmaları gibi çeşitli sebeplerle mülâzemet kaydı yapılmasına teşrif denilmiştir.⁹² Nevbet usulünde olduğu gibi, teşrif usulünde de sadrazam, şeyhülislam, kazasker, kadı gibi önemli ilmiye mensupları mülâzım kaydetmişlerdir.⁹³ Teşrif usulünde, talebeler dışında muid ve muzafların; yani müderris yardımcılarının da mülâzım olarak kaydedildiği görülmektedir.⁹⁴

Teşrif kurallarını belirlemek veya kısıtlamak için fermanlar yayınlanmıştır.⁹⁵ III. Mehmet 1598 yılında gönderdiği fermanında, Haremeyn dışında teşrif olmamasını istemiştir.⁹⁶ Uzunçarşılı bu usulün, 1715 yılında sadrazam tarafından sınırlandırıldığını belirtmiştir.⁹⁷

ii. Müderrisin vefatı

Vefat eden müderrislerin, geride kalan danışmentlerinin mülâzemet kaydedilmesi de bir usul olarak uygulanmıştır. Geride kalan talebelerin sayısı fazla olduğunda bir seçim yapılarak mülâzemet kaydı yapıldığı görülmektedir.⁹⁸ Geri kalan talebelere mülâzemet kaydedilmeyenlerin bazılarının, sonraki kayıt dönemine bırakıldığına ilişkin örnekler de vardır.⁹⁹ Hangi talebelerin mülâzemet alınacağı, Süleymaniye ve Sahn müderrisleri arasından görevlendirilen mümeyyiz tarafından tespit edilmiştir.¹⁰⁰ 1598 yılına ait fermanında, III. Mehmet, mevtadan iki nöbetlik mülâzım alınması, geri kalanının ise diğer müderrislere dağıtılmasını kurala bağlamıştır.¹⁰¹ İnalçık da ölen mevalinin sadece iki öğrencisinin mülâzemet kaydedildiğini belirtmiştir.¹⁰²

Defter kayıtlarında 16. yüzyılın başında vefat eden müderrislerden kalan mülâzımlara ilişkin bilgiler yer almaktadır.¹⁰³ Ölüm sebebiyle mülâzım

---

⁹¹ Terfiler sebebiyle mülâzemet kayıtları için bkz. Evsen, 2009, s.52-67; 75-77. Görev değişikliği (müderrislikten kadılığa geçiş) sebebiyle mülâzemet kayıtları için bkz. Evsen, 2009, s.68-70.

⁹² 2 Numaralı Mühimme Defteri, h.117; İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁹³ Yetim, 2009, s.38.

⁹⁴ Yetim, 2009, s.37.

⁹⁵ Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.47-48.

⁹⁶ Uzunçarşılı, 1988, s.244. Ferman için ayrıca bkz. Akgündüz, 1994, c.4, s.634.

⁹⁷ Uzunçarşılı, 1988, s.48.

⁹⁸ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

⁹⁹ RKR, 9, s.45'ten aktaran Özbek, 2006, s.21.

¹⁰⁰ Beyazıt, 2014, s.76.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, 1988, s.244.

¹⁰² İnalçık, 2015, s.142.

¹⁰³ BOA, TS.MA.d, 5605, 29.12.911 (23.05.1506); BOA, TS.MA.d, 9802, 07.02.918 (24.04.1512); RKR, 61, 10a; RKR, 85, 3b; RKR, 169, 17b.

kaydedilmesi usulünün mülâzemet usulünün ilk dönemlerinden itibaren var olduğu anlaşılmaktadır.

Vefat sebebiyle mülâzemet kaydetme usulü dönemin şartları sebebiyle karışıklıklara sebep olmuştur. Vefat eden ilmiye mensubunun talebesi olmayan kişilerin fırsatçılık yapıp mülâzemet kaydoldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple gerçekten talebe olup olmadıklarına ilişkin araştırmalar yapıldığı görülmektedir.¹⁰⁴

iii. Muidlik (iade)

Muid, günümüzdeki araştırma görevlisi unvanının karşılığı sayılabilecek, müderris yardımcılara verilen isimdir.¹⁰⁵ Her medresenin farklı muid kontenjanı olduğu ve muidlere padişah tarafından berat verildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Muzaf adı verilen muid yardımcılarının da mülâzemet kaydedildiğine ilişkin kayıtlar vardır.¹⁰⁷

Mülâzım verme hakkına sahip müderrisler, muidlerinden layık olanları mülâzım vermişlerdir. Müderrislikten kadılığa geçen ilmiye mensuplarının medresedeki muidleri mülâzemet kaydolunmuştur.¹⁰⁸ Müderrislerin, medreseden ayrılmasına sebep olan, başka bir yere gitmek, görev süresinin dolması, azledilmek veya emekli olmak gibi durumlarda, muidlerini mülâzemet verdikleri görülmüştür.¹⁰⁹ Anlaşıldığına göre bazı medreselerde muidlerin mülâzemet kaydedilmesi belirli sürelerle yapılmış ve kurala bağlanmıştır.¹¹⁰

Bir müderrisin muidini mülâzım kaydettirebilmesi için muidin belirli şartları taşınması gereklidir. Bir kayıтта muidin mülâzım olmaya hak kazanamaması sebebiyle başka bir öğrencinin mülâzım kaydedildiği görülmektedir.¹¹¹ Müderrislere yapılan bir sınav sonucunda, başarılı olan müderrisin muidi

---

¹⁰⁴ Evsen, 2009, s.29-30.

¹⁰⁵ Baltacı, 1976, s.33; Kazıcı, 2003, s.393; Medresede hücre sahibi olan talebelerin kademelerine muid denildiği ifade edilmiştir. Muidler yüksek medreselerde müzakere, lise düzeyindeki medreselerde de ders yapmışlardır. İlimiye Salnamesi, s.536; Pakalın, 1983, c.2, s.573.

¹⁰⁶ Özbek, 2006, s.9.

¹⁰⁷ Evsen, 2009, s.26-27. İadeden Mülâzemet örneği için bkz. Atai, 1989, s.22; Yetim, 2009, s.39-40. Günümüz uygulamasında araştırma görevlilerinin veya diğer öğretim elemanlarının yargıya yatay geçiş yapması mümkün değildir. Sadece doktora mezunları, yazılı sınavdan muaf olup, mülakata girme hakkına sahiptirler. Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği, m.4 ve 9.

¹⁰⁸ İpşirli, 2006, c.31, s.538; Örnekleri için bkz. RKR, 85, 2a; RKR, 172, 19b; 15b.

¹⁰⁹ Özbek, 2006, s.18.

¹¹⁰ Sultan Bayezid Medresesi muidleri yılda dört defa yani üç ayda bir Mülâzemet kabul edilmişlerdir. Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.50-51.

¹¹¹ Evsen, 2009, s.26.

de mülâzemeteye alınmıştır.¹¹² Osmanlının medreseleri derecelendirdiği sistem içerisinde, belirli derecenin altında kalan medreselerin müderrisleri iadeden mülâzemet verme hakkına sahip olamamışlardır.¹¹³ Yancı, 18.yüzyıla ait defterlerden en az Musila-i Sahn derecesinde müderrislerin müderrislerini mülâzım verebildiğini tespit etmiştir.¹¹⁴

iv. Müstakil arz

Müstakil arz usulü, mülâzemet yolları içerisinde, ilmiye mensubu olmayanların mülâzemet verebildiği tek usuldür. Bu usulde bir yetkilinin teklifi ile çalışkanlığı veya herhangi bir hizmette yararlılığı görülenler mülâzım olabilmişlerdir.¹¹⁵ Baltacı, müstakil arz ile mülâzemeteye kaydolanların daha çok şeyhülislamın veya padişah hocalarının çocukları olduğunu ileri sürmüştür.¹¹⁶ Kayıtlarda mülâzemeteye tavsiye eden yetkili hakkında ve kişinin hangi özelliği sebebiyle kaydedildiği hakkında bilgiler yer almamıştır.¹¹⁷ Bir usul olarak dile getirdiğimiz bu yol aslında bir usulsüzlük olarak da görülebilir. III. Mehmet, bu yolla mülâzım olunmasına rızası olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁸

Uzun süre Malta'da esir kalmış olan İstanbul eski kadısının talebesi Muharrem b. Mehmed, Veziriazam Sinan Paşa'nın teklifi ile mülâzım yapılmıştır.¹¹⁹ Kanuni Sultan Süleyman şair Bakî'yi sıra bekletmeden mülâzemet defterine kaydettirmiş ve bir sene sonra haşiyeye-i tecrid müderrisliğine atanmasını emretmiş, itirazlara karşın Silivri'deki Piri Paşa medresesine müderris tayin edilmiştir.¹²⁰

Padişahın hatt-ı hümayunu yoluyla mülâzemeteye kaydolma da bir mülâzemet yolu olarak bazı kaynaklarda yer almıştır.¹²¹ Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin Mülâzemeti için hatt-ı hümayun düzenlendiği İlmiye Salnamesi'nde geçmektedir. Bu mülâzemet hocasının vefatı üzerine olmuştur.¹²² Yani

¹¹² Atai, 1989, s.512.

¹¹³ Beyazıt, 2009, s.438-439.

¹¹⁴ Yancı, 2017, s.43.

¹¹⁵ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

¹¹⁶ Baltacı, 1976, s.35.

¹¹⁷ Evsen, 2009, s.29; Yetim incelediği iki defterde müstakil arz yoluyla mülâzım olanların sayısının yüksek olduğunu, bu kişilerin hangi sebeple Mülâzemeteye kaydedildiklerinin ise genellikle yer almadığını ifade etmiştir. Donanmadan üç kişi imamet hizmetinde bulunmaları sebebiyle, bir kişi de sınav sonucunda müstakillen Mülâzemeteye kabul edilmiştir. Yetim, 2009, s.40-41.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, 1988, s.246.

¹¹⁹ İpşirli, 2006, c.31, s.538.

¹²⁰ Atai, 1989, s.435.

¹²¹ Baltacı, Medreseler, c.1, s.118; Akt. Özbek, 2009, s.19; Yetim incelediği defterlerde bu usulle bir kayıt olmadığını ifade etmiştir. Yetim, 2009, s.42.

¹²² İlmiyye Salnamesi, s.397.

müderresin vefatı sebebiyle mülâzemeteye kaydolmuştur. Bu da hatt-ı hümayun yoluyla emredilmiştir. Aynı bir mülâzemet yolu değildir.

Şeyhülislamlığın mülâzemet sistemindeki etkilerini araştıran Beyazıt, 16. yüzyılda müstakil arz yoluyla mülâzemeteye girenlerin, çoğunlukla toplumun önde gelenleri tarafından teklif edildiğini ifade etmiştir. Bu şekilde mülâzım olanların ulema çocuklarından veya önemli hizmetler görmüş danışmentlerden olduğunu belirtmiştir. 18. Yüzyıldan sonra ise müstakil arz usulünün, şeyhülislamların mülâzım verdikleri bir yol haline dönüştüğü tespitini yapmıştır.¹²³ 18. yüzyılın sonlarına ait bir kazasker ruznamçasindeki sayılar da Beyazıt'ı destekler mahiyettedir. Defterdeki 165 Mülâzemet kaydından 77 tanesi şeyhülislamın, 6 tanesi ise belde kadılarının arzı ile kaydedilmiştir.¹²⁴

Bazı kaynaklarda hizmet sebebiyle mülâzemeteye alınma da bir mülâzemet yolu olarak sayılmıştır. Farklı hizmetleri sebebiyle mülâzemeteye alınan görevliler olduğu da kayıtlarda görülmektedir. Miri ahur ve hassa çayır hizmeti, çuka hizmeti, ordu-yu hümayun hizmeti sebebiyle mülâzemeteye kayıt örnekleri vardır. Bu örneklerde mülâzemeteye kaydolanların yine ilmiye mensuplarının talebesi olduğu, yani mülâzemeteye kayıt için gerekli şartları haiz oldukları anlaşılmaktadır.¹²⁵ Bu örnekler 17. yüzyıl başlarına aittir. 18. yüzyılda da saray hizmetinde bulunan görevlilerden mülâzemeteye alınanlar olduğu görülmektedir. Hasa saraçhane hocası, ahır hocası, yoğurtçular hocası, matbah-ı amire helvahane hocası gibi çok sayıda görevli mülâzemeteye kaydedilmiştir. Bu görevlilerin de mülâzemet şartlarını taşıdıkları, her birinin medrese mezunu olduğu ve saray görevlilerinin eğitimi işiyle uğraştıkları anlaşılmaktadır.¹²⁶ Kanaatimiz bu yolla mülâzemeteye kaydolmak müstakil arz usulü içinde kalmaktadır. Bu sebeple ayrı bir başlık altında incelenmemiştir.

VII. MÜLÂZEMET SÜRECİ

Mülâzemet sürecinin mülâzemet kaydının yapılması ile başlayan ve adayın bir göreve atanması ile son bulan bir süreç olduğu görülmektedir. Bu süreçte adayların kime bağlı olduğuna, süreci nasıl geçirdiğine ilişkin ayrıntılı bilgiler yoktur.¹²⁷ Adayların Mülâzemette belirli bir süre eğitim aldıkları, süreç sonunda da atandıkları görülmektedir. Mülâzemette ücret alınıp alınmadığı ise tartışmalıdır.

---

¹²³ Şeyhülislamların müstakil arz yoluyla mülâzım vermeleri usulü de ulema çocukları lehine olmuştur. Ulema çocukları bu yolla Mülâzemeteye kaydolmuşlardır. Beyazıt, 2009, s.437-438.

¹²⁴ Oral, 1993, s.XXI.

¹²⁵ Özbek, 2006, s.20-21.

¹²⁶ Evsen, 2009, s.78-85.

¹²⁷ Baltacı, 1976, s.34.

1. Eğitim

Osmanlı Devletinde kadıların staj eğitimi ile ilgilenen müstakil bir kurum kurulmamıştır. Mülâzemet süreci kazaskerlik tarafından yönetilmiştir. Çünkü Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfının idari işleri kazaskerlik tarafından yapılmıştır. İlmiye mensuplarının tayin, terfi ve azilleri kazaskerlik kurumunda ruznamçe defteri adı verilen defterlere kaydedilmiştir.¹²⁸ Nimeti Efendi Kanunnamesinde mülâzemet defterinin düzenlenmesi ve kayıt altına alınması görevinin Rumeli kazaskerine ait olduğu belirtilmiştir.¹²⁹

Adayların eğitimi, kazasker divanları yoluyla yapılmıştır. Adayların mülâzemet süresince, haftanın belirli günlerinde toplanan kazasker divanlarına katılmaları zorunlu tutulmuştur.¹³⁰ Bir başka kayıta mülâzemet döneminde danışmentlerin bir medresede eğitimlerini tamamlamadan diğer medreseye geçtikleri, müderrislerin uyarılarak kanun çerçevesinde hareket etmeleri, aksi takdirde hepsinin cezalandırılacağı, İstanbul kadısına bildirilmiştir.¹³¹

Adayların mevleviyet payeli kadıların yanına gönderildiği de kaynaklarda yer almıştır.¹³² Mülâzemet için adayların kadıların yanına gönderildikleri ifade edilse de her iki mülâzemet türünde de uygulamanın İstanbul'da yapıldığı anlaşılmaktadır.¹³³ Mülâzemet sürecinde adayların medreselerde eğitim, kazasker divanlarında ise staj görevi yaptıkları anlaşılmaktadır. Kadıların yanına staja gönderildikleri de kaynaklarda yer almaktadır.¹³⁴

---

¹²⁸ Bu defterler 15.yy'da Ruzname, 16.yy'ın yarısından itibaren Ruznamçe, Tanzimat'tan itibaren Yevmiye Defteri olarak adlandırılmıştır. Baltacı, 1976, s.59; Yetim, 2009, s.1. Günümüz uygulamalarında da hâkim savcı adaylarına teorik ve pratik eğitimler verilmektedir. Bu eğitimler, oluşturulan kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Eğitimlerin çerçevesi hukuki düzenlemelerle belirlenmekte ve uygulanmaktadır. İspanya örneğini ele alan bir çalışmada, hâkim ve savcılar için farklı kurumların bu eğitimleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Yargı Okulu adlı kurum adaylara eğitim vermektedir. Şahinkaya, 2010, s.160-172. Ülkemizde Türkiye Adalet Akademisi, hâkim ve savcılarının meslek öncesi eğitimleri ile görevlidir. Türkiye Adalet Akademisi Kanunu, m.5/1/a.

¹²⁹ Nimeti Efendi Kanunnamesi, s.47'den aktaran Uzunçarşılı, 1988, s.48.

¹³⁰ Uzunçarşılı, 1988, s.45; Fendoğlu, 2000, s.384.

¹³¹ BOA, DVNSMHM.d., 27/661, 20.11.983 (20.02.1576). Günümüzde de Türkiye Adalet Akademisinin meslek öncesi eğitim ve staj görevleri düzenlenmiştir. Bu görevlere ilişkin ayrıntılar da çıkarılan yönetmeliklerle belirlenmiştir. İspanya uygulamasında, savcılar, sekiz aylık eğitim sürecinin yarısını teorik temel eğitimle, yarısını da staja geçirmektedir. Şahinkaya, 2010, s.167.

¹³² Ortaylı, 1994, c.24, s.70; Fendoğlu, 2000, s.384; Akdağ, 1974, c.2, s.98.

¹³³ Akdağ, 1974, c.2, s.38.

¹³⁴ Günümüzde adayların iki yıllık eğitim süresi olduğu kanunda düzenlenmiştir. Bu süre, hazırlık eğitimi, staj dönemi ve son eğitim dönemi olarak üç dönemdir. Bu dönemlere ilişkin ayrıntılar da yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Adalet Akademisi Kanunu, m.28.

2. Süre

Mülâzemetin süresi, mülâzemet defterine kaydedilme anından, atamaya kadar geçen süredir. Bu süreye ilişkin kaynaklarda çok farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerde atamanın hemen yapıldığı veya mülâzemetin üç, beş, yedi yıl sürdüğüne ilişkin veriler yer almıştır.

Pakalın mülâzımlık süresinin yedi yıl olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵ Ortaylı ve Fendoğlu mülâzemet sürecinin üç-beş yıl aralığında olduğunu belirtmişlerdir. Ortaylı, 18. yüzyıldan sonra sürenin daha da arttığını ifade etmiştir.¹³⁶ Akdağ, kadıların yanında stajın 3-5 yıl sürdüğünü, adayların daha sonra İstanbul'a dönüp bir yıl da burada eğitim gördüğünü belirtmiştir.¹³⁷ Buna karşın Evsen, incelediği bir defterde mülâzemet kayıtlarının aynı yıl görevlendirildiğini ifade etmektedir.¹³⁸ III. Mehmet, yeni mülâzımın üç seneyi tamamlamadan göreve atanmamasını kanunlaştırmıştır.¹³⁹

Bilgilerden anlaşıldığına göre Mülâzemetin süresi uygulamada değişmiştir. Mezun sayısının, kadro sayısına göre çok arttığı dönemlerde sürenin uzadığı tahmin edilebilir. Buna karşılık bazı dönemlerde süre beklemeden adayların atandığı görülmektedir.¹⁴⁰

3. Ücret

Mülâzemet sürecinde adayların herhangi bir ücret alıp almadıkları bilinmemektedir. Bu konuya ilişkin olarak Evsen, Mülâzemet defterlerinde adayların isimlerinin yanında yazılı olan rakamların ücret olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu rakamlar on iki, on beş şeklinde farklılaşmaktadır.¹⁴¹ Bir başka kaynakta adayların günlük on akçe aldıkları yazılmıştır.¹⁴²

Adayların kazasker divanlarında çeşitli görevler üstlendikleri, buna karşılık vakıflardan ve bazı kaynaklardan, adaya gelir sağlandığı görüşü de bulunmaktadır.¹⁴³ Baltacı ise vakıflardan mülâzımlar için akçe tayin

---

¹³⁵ Pakalın, 1983, c.2, s.612.

¹³⁶ Ortaylı, 1994, c.24, s.70; Fendoğlu, 2000, s.384.

¹³⁷ Yanına stajyer verilen kadıların İstanbul, Bursa, Edirne, Konya ve Bağdat gibi büyük vilayetlerin kadıları olduğu görülmektedir. Merkezde de kazaskerlerin yanında stajyer olduğu anlaşılmaktadır. Akdağ, 1974, c.2, s.98.

¹³⁸ Evsen, 2009, s.103.

¹³⁹ Uzunçarşılı, 1988, s.245.

¹⁴⁰ Günümüzde adayların meslek öncesi eğitim süresi iki yıl olarak düzenlenmiştir. İhtiyaç durumuna göre eğitim süresinde değişiklikler olabilmektedir. Adalet Akademisi Kanunu, m.28.

¹⁴¹ Evsen, 2009, s.101.

¹⁴² Günlük on akçenin her yıl beşer beşer artarak kırk akçeye ulaştığı belirtilmiştir. Hüsameddin, 1986, s.220.

¹⁴³ İpşirli, 2006, c.31, s.537. Osmanlılar medreselerin ihtiyaçlarını ve çalışanların maaşlarını

edildiğine rastlamadığını ifade etmiştir.¹⁴⁴ Pakalın, adayların herhangi bir ücret almadıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁵

4. Sona Erme

Mülâzemetin olağan sona ermesi mülâzemetin tamamlanmasıyla olmuştur. Kazasker divanına mülâzemet edenler, isteklerine göre kaza kadılığına veya müderrisliğe atanmışlardır.¹⁴⁶

Mülâzemet sonunda adalara sınav yapıldığına ilişkin kayıtlar da vardır. 1573 yılında, Rumeli kazaskeri ve mülâzımlara ders veren bir diğer hoca, okuttukları risalelerden müzalımları sınav yapmışlardır.¹⁴⁷ Koçi Bey, mülâzım sayısının oldukça artmasından dolayı sınav yapmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bir kadılık görevi için on mülâzımın aday olup sıra beklediğini, bu sebeple sınavda başarılı olanların kadı olabildiğini ifade etmiştir. Sınav uygulamasından vazgeçilmemesi ve hak etmeyenlerin atanması durumunda kazaskerlerin sorumlu olmasını tavsiye edilmiştir.¹⁴⁸ III. Mehmet'in fermanından anlaşılan, mülâzemet sonunda göreve atama yapılmadan önce, bir sınav yapılmaktadır. Bu sınav ilmiye dışından mülâzemeteye kaydolanlar için dile getirilmiştir.¹⁴⁹ Bütün mülâzımlara sınav yapılıp yapılmadığı belirli değildir. Ayrıca farklı dönemlerde, mülâzemet sonunda sınav yapıldığına ilişkin kesin bilgiler de yoktur.

Mülâzemeteye kaydedilmiş bazı talebelerin atamadan önce mülâzemetten çıkarıldığına ilişkin bilgiler de vardır. Defterlerde bazı isimlerin yanında, şeyhülislam onayı ile mülâzemetten çıkarıldığı belirtilmiştir. Ancak çıkarılma sebeplerine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰ Sadrazam Damad Ali Paşa, şeyhülislam tarafından mülâzemeteye alınan, sadaret kaymakamının küçük yaştaki oğlunu listeden sildirmiştir.¹⁵¹

VIII. SONUÇ

Mülâzemet sistemi, kadıların meslek öncesi eğitim gördükleri ve mesleğe başlamalarını düzene bağlayan bir sistemdir. Mülâzemetin, mezun sayısının kadro sayısını aştığı 15. yüzyılda başladığı ve 16. yüzyıldan itibaren yoğun

---

vakıflar aracılığıyla karşılaşmışlardır. Vakıflardan alınan maaşlara vazife denilmiştir. Mülâzemet kayıtlarında isimlerin karşısında yer alan vazife ifadeleri, adalara vakıflar tarafından ücret verildiğini düşündürmektedir. Evsen, 2009, s.101.

¹⁴⁴ Baltacı, 1976, s.34. Benzer görüş için bkz. Özbek, 2009, s.13.

¹⁴⁵ Pakalın, 1983, c.2, s.611.

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, 1988, s.87.

¹⁴⁷ Atai, 1989, s.231.

¹⁴⁸ Koçi Bey, 2008, s.133-134.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, 1988, s.246.

¹⁵⁰ Evsen, 2009, s.43.

¹⁵¹ Olayın Mora seferinden dönüşte olduğu ifade edilmiştir. Mora seferinin tarihi 1715'tir. Mehmed Raşid, 1865, c.4, s.169.

şekilde uygulandığı görülmektedir. Sistem Tanzimat dönemine kadar ilmiye sınıfına girişin kapısı olmuştur. Osmanlı Devletinde bir dönem yargı sisteminin başı olan kazaskerlik makamı, sistemin uygulayıcısıdır.

Mülâzemet sisteminde medrese mezunları, yanlarında eğitim gördükleri ilmiye mensubunun referansı ile ilgili defterlere kaydedilmişlerdir. Adayların zaman zaman sınava tabi tutuldukları da görülmektedir. Mülâzemet sonunda ise en düşük kadılıklardan itibaren göreve başlamışlardır.

Mülâzemet uygulamasında bazı usullerde belirli zaman aralıkları ile mülâzım kaydedilmiştir. Bu usuller nevbet usulü ile tezkirecilikten ve fetva eminliğinden mülâzım olma şeklindedir. Teşrif, müderrisin vefatı, muidlik görevi ve müstakil arz gibi mülâzemet yollarında ise süre belirli değildir.

Nevbet usulü, mülâzemet kaydolma usulünün temel kurumudur. Bu kurum vasıtasıyla Osmanlı Devleti, ilmiye sınıfının ve yargının en temel görevlisi diyebileceğimiz kadıların seçilmesini çözüme kavuşturmuştur. Mülâzemet, işleyişi gereği referans tartışmalarını da ortadan kaldırmıştır. Bu usulde önemli ilmiye mensuplarının sürece dahil edildiği görülmektedir. Burada Osmanlı Devletinin eğitim yönteminin, hoca talebe ilişkilerinin de bu usulde belirleyici olduğunu göz önünde tutmak gerekir. Teşrif, müderrisin vefatı ve muidlikten mülâzemet kayıtları yapılması usulleri de yine müderrisleri sürece dâhil eden usullerdir.

Mülâzemet usulleri içerisinde, çeşitli görevlilerin mülâzemet kaydedilmesi şeklinde uygulamalar olduğu da görülmektedir. Bunlar tezkirecinin ve fetva emininin mülâzemet kaydedilmesi şeklindedir. Tezkireci kazasker, fetva emini de şeyhülislam yanında çalışan görevlilerdir. Bu görevliler, ilmiyenin en üst düzey mensuplarının yanında görev yaparak tecrübe kazanmış, yetkin kişilerdir. Bu usul, ülkemizde de bir dönem gündeme gelmiş olan hâkim yardımcılığı ile kıyas edilebilir. Yargı mensubu adaylara, farklı görevlerle tecrübe kazandırılması düşünülebilir.

Muidlikten yani asistanlıktan mülâzemet kayıtları yapılması üniversite ile ilişkili bir diğer usul olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti, ilmiye görevleri arasında yatay geçişi mümkün kılan bir sisteme sahiptir. Müderrislikten kadılığa, kadılıktan müderrisliğe geçişler mümkündür. Asistanlıktan da mülâzemet kayıtları hakkı müderrislere tanınmıştır. Günümüzde doktora sahibi hukukçuların yazılı sınavdan muaf tutulması, benzer bir uygulamadır.

Mülâzemet sürecinde adaylara teorik ve uygulamaya yönelik eğitimler verildiği anlaşılmaktadır. Mülâzemetin süresi ihtiyaca göre değişiklik göstermiştir. Ücrete ilişkin de genel düzenleme olmayıp, bireysel uygulamalar olması muhtemeldir.

Mülâzemet sisteminin ortaya çıkış sebebi, mezun sayısının kadro sayısını geçmesi olarak görülmektedir. Hukukçular için noterlik mesleğinde bir sıra uygulaması vardır. Avukatlık sınavı zaman zaman gündeme gelmektedir. Hâkim ve savcı adaylarının belirlenmesi ve eğitimleri de tartışmalara konu olabilmektedir. Hukuk fakültesi sayısının yüzleri bulduğu ve mezun sayısının oldukça arttığı günümüzde, mülâzemet sisteminden çözümler bulunabilir.

*****

KAYNAKLAR

Adli ve İdari Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav, Mülakat ve Atama Yönetmeliği. Resmi Gazete, 09.09.1991, Sayı:20986.

Alan, E. (2015). Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Altunsu, A. (1972). Osmanlı Şeyhülislamı, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Akdağ, M. (1974). Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1453-1559, c.2, Cem Yayınevi, İstanbul.

Akgündüz, A. (1994), (1992). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, OSAV Yayınları, İstanbul.

Atai, N. (1989). Hadaiku'l Hakaik Fi Tekmilet'i Ş Şakaik, Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Atçıl, A. (2017). Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire, Cambridge University Press.

Baltacı, C. (1976). XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası, İstanbul.

Beyazıt, Y. (2009). Osmanlı İlimiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar), Belleten, c.LXXIII, S.267.

Beyazıt, Y. (2014). Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BOA, TS.MA.d.

BOA, DVNSMHM.d..

Bozkurt, K., Türe M. (2011). Avusturya ve İsviçre Sistemlerindeki Hukuk Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, y.23, S.93.

Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59c68a247392e5.67567489, Erişim tarihi: 25.09.2017.

- Cin, H., Akgündüz, A. (1994). Türk Hukuk Tarihi, OSAV Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, yy, Ankara.
- Erdoğan, M. (2010). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Erünsal, İ. E. (1980). Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kadiasker Ruznamçeleri, İslam Medeniyeti Mecmuası 4, c.3, s.19-31.
- Evsen, E. (2009). *Osmanlı İlimiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Fendoğlu, H. T. (2000). Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). Telhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman, Haz. Sevim İlgürel, TTK Basımevi, Ankara.
- Hüsameddin, A. H. (1986). Amasya Tarihi I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.
- İlimiye Salnamesi. (1998). Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman vd., Ed. A. Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2015). "Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık", Adalet Kitabı, Ed. Bülent Arı ve Selim Aslantaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- İpşirli, M. (1982). Osmanlı İlimiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadiaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.X-XI.
- İpşirli, M. (2006). Mülâzemet, *DİA*, TDV Yayınları, c.31, İstanbul.
- İstanbul Şeriyeye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznamçeleri.
- Kazıcı, Z. (2003). İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Koçi Bey. (2008). Koçi Bey Risaleleri, Yay. Haz. Seda Çakmakcioğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Naima, M. (2007). Tarih-i Naima, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara.
- Oral, E. (1993). 1177 (1763-1764) Tarihli 115 Numaralı Rumeli Kadiasker Ruznamçesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1994). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Özbek, Z. A. (2006). 1-2 Nolu Mülâzemet Defteri (Tahlil ve Değerlendirme), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul.

- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Raşid, M. (1865/1282). Tarih-i Raşid, İstanbul.
- RKR (Rumeli Kazaskeri Ruznamçeleri). 7, 61, 85, 134, 169, 172.
- Şahinkaya, Y. (2010). İspanya’da Hâkim ve Savcıların Eğitimi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl.1, S.2.
- Şentop, M. (2005). Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Adalet Akademisi Kanunu, Resmi Gazete, 31.07.2013, Sayı:25185.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yancı, Ü. (2017). Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Yolları (RKR 97, RKR 107 ve RKR 134 Numaralı Mülâzemet Defterleri’ne Göre), I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya.
- Yetim, H. (2009). *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Yılmaz, E. (1996). *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- 3 Numaralı Mühimme Defteri. (1993). Yay. Haz. Nezih Aykut vd, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.